

Une infime minorité Radicaal-links in België (1914-1921)

In een werkje dat hij in 1922 in Parijs liet uitgeven, schreef Charles Massart, stichtend lid van de Belgische communistische partij, dat 'in België, behalve een onooglijke minderheid, socialisten allemaal slachtoffer waren van de oorlogspsychose'.¹ Met dat ene zinnetje vatte de auteur mooi samen hoe de krachtsverhoudingen binnen de Belgische linkerkant getalsmatig lagen bij aanvang van en tijdens de Eerste Wereldoorlog. De overgrote meerderheid van de Belgische socialistische partijen had zich in augustus 1914 inderdaad achter de regering geschaard en de oorlogskredieten goedgekeurd. De internationalistische principes werden ingeruild voor een oorlogszuchtige houding die de totale Duitse nederlaag beoogde. Massart gebruikte de term 'psychose' omdat hij de mening toegedaan was dat deze socialistische partijen zich daarmee irrationeel opstelden en het verstand verloren hadden.

Hij bestempelde de minderheid die zich tegen oorlogsdeelname kantte als 'infime'. Dat biedt een interessant uitgangspunt. Het adjectief betekent zowel 'gering' als 'onbelangrijk'. Dat het aantal oorlogsoppositanten niet groot was, valt moeilijk te betwisten. Maar geldt hetzelfde voor hun historische betekenis? Dit probeer ik in deze bijdrage te achterhalen via enkele eenvoudige vragen. Wie waren deze mensen? Hoe formuleerden ze hun afwijzing van de oorlog? Welke activiteiten ondernamen ze om die afwijzing kracht bij te zetten en om anderen voor hun standpunt te winnen? Welke resultaten boekten ze? Eenmaal deze vragen beantwoord, kunnen we oordelen of de minderheid ook inhoudelijk 'onbelangrijk' of 'onbetekenend' was.

Links: Charles Massart, stichtend lid van de Belgische communistische partij. (Dacob, Brussel)

Rechts: Cover van Charles MASSART, *La Belgique Socialiste et Communiste*, Parijs, 1922. (Amsab-ISG, Gent)

Klein maar belangrijk?

Massart zag de oorlogsgezinde socialisten dus als zieken en niet als verraders. En dat leert ons ook veel over het zelfbeeld van Massart en zijn medestanders. Zij waren in de minderheid. De keuze om mee in de oorlog te stappen, was ingetreden bij de anderen. Zijzelf hielden vast aan hun antimilitaristische principes en bleven 'gezonder'. Hun actie was dus volledig gelegitimeerd. De oorlogstegenstanders waanden zich mentaal superieur.

Deze zelfrepresentatie blijkt dominant in de geschriften van de linkse tegenstanders van de oorlog. Ze richtten zich in de eerste plaats op de sociaaldemocratie, waar ze grotendeels bijhoorden. Ze maakten een onderscheid tussen de leiding die de principes en afspraken 'verraadde' en de leden die ze wilden genezen en terug op het juiste

pad brengen. Illustratief was het gedicht van de Gentse socialist en oorlogsopposant Richard Minne, waarin hij het verraad van de leiders centraal stelde:

Negentienhonderd en Veertien

De Koningen, de Keizer speelt groot spel,
Negentienhonderd en veertien.

Wat krom is leert men rechte zien:
De roode leiders geven het bevel!

De kudde zingt. De dood loert in het gras,
De kudde zingt, laat hare u huis,
Den degen in den rug, en 't kruis,
En het verraad van wat eens leider was.

Europa zingt. Europa is een hel.
Bloed aan den grond. Bloed aan den trans.
Europa danst den dodendans;
De roode leiders geven het bevel!²

Minne, dichter, socialist en lid van de Gentse Vredesgroep van de BWP, creëerde een scherp contrast tussen de 'roode leiders' enerzijds en de 'kudde' die nietsvermoedend zong, terwijl de dood in het gras loerde anderzijds. De 'roode leiders' van België schaarden zich in 1914 achter de oorlogsinspanningen. Op 4 augustus vroeg koning Albert het parlement om de oorlogskredieten van de homogeen katholieke regering goed te keuren. Net voor de stemming vroeg de Brusselse BWP-voorzitter Emile Vandervelde het woord om de stemhouding van zijn groep te motiveren. 'De verdediging van het land vergt middelen', sprak hij. 'De regering vraagt ze, wij zullen ze unaniem toekennen', verzekerde hij het halfroond.³ Na Vanderveldes interventie keurden de 164 aanwezige Kamerleden unaniem een motie goed die meteen 200 miljoen BEF vrijmaakte om 'tegen te komen aan de uitgaven voor de verscheidene buitengewone maatregelen gedurende het jaar 1914'.⁴

Vandervelde was de 'patron' van de Belgische socialisten en tevens voorzitter van de Tweede Internationale. Met hem keurden alle socialistische volksvertegenwoordigers de oorlogsinspanningen goed. Vandervelde werd minister van staat, en zou in 1916 als minister zonder portefeuille opgenomen worden in de regering die zich in het Franse Le Havre had teruggetrokken. Een jaar later werd hij, nog steeds in het kabinet dat door graaf Charles de Brocqueville werd geleid, bevoegd voor een nieuw departement, dat van de Militaire en Burgerlijke Intendantie.

Versnelde evolutie binnen de BWP

De Belgische historiografie ter zake is zo goed als unaniem: 'augustus 1914' was geen volte-face vanwege de BWP of de Europese sociaaldemocratie. Het marxistische parool dat 'de arbeider geen vaderland heeft', bleek

voor veel sociaaldemocraten allang een achterhaalde kreet, aldus historica Sophie De Schaepdrijver. Ze waren wel tegen militarisme en oorlogszucht, maar niet tegen landsverdediging.⁵ De goedkeuring van de oorlogskredieten situeerde zich volgens de onlangs overleden politicoloog André Mommen in een patriottische continuïteit en vormde dus een 'logische stap'.⁶ Ook historicus Marcel Liebman spreekt van een 'perfecte continuïteit' met eerdere stellingnamen, zoals die van Vandervelde, die in 1911 in de Kamer verklaarde: 'De dag waarop België aangevallen wordt, zullen we haar verdedigen. We zullen strijden zoals de anderen en misschien met meer overgave dan de anderen'.⁷ Historicus Guy Vanschoenbeek omschrijft '1914' dan weer als een versnellingsmoment in de evolutie van de BWP, die eigenlijk al bij haar ontstaan was gestart.⁸

Toch verdient dit Belgisch patriottisme van de socialisten enige nuance. Maarten Van Ginderachter, die de houding van de BWP-afdelingen van Gent, Brussel en de Borinage bestudeerde, concludeert dat de Vlaamse socialisten zich veel minder dan hun Franstalige kameraden identificeerden met de Belgische nationale belangen.⁹ De drie federaties wilden België verdedigen, maar om andere redenen. De Gentenaars, aldus Van Ginderachter, wilden vooral de staat vrijwaren waarin ze hun organisaties hadden opgebouwd en hun verworvenheden hadden afgedwongen. Hun etnie stond niet op het spel en ze waren minder in de ban van vooroordelen tegen de Duitsers. Voor de Franstalige BWP'ers ging het echter ook om de verdediging van hun nationale identiteit. Volgens Van Ginderachter was wallingantisme de ideale katalysator voor Belgisch chauvinisme, wat moest blijken uit het feit dat de grootste oorlogsnationalisten in de BWP bij Waalsgezinden als Jules Destrée, Georges Hubin en Louis

Piérard te vinden waren.¹⁰ Duitse sociaaldemocraten speelden hierop in en ondernamen pogingen om hun Vlaamse collega's te winnen voor een samenwerking met de bezetter in ruil voor de realisering van een aantal Vlaamse eisen, de zogenaamde *Flamenpolitik*. In Gent mikte de bezetter op de plaatselijke en invloedrijke socialistische voorman Edward Anseele, die er schepen was. Hij was medestichter van de coöperatie Vooruit, van het gelijknamige dagblad en in 1885 van de BWP. In 1894 was hij als eerste Vlaamse socialist verkozen in het parlement.¹¹ Maar Anseele ging niet in op hun voorstellen.

Hoe dan ook, de goedkeuring van de oorlogskredieten in augustus 1914 door de BWP mag dus geenszins als een verrassing worden beschouwd.

De houding van de jeugd

Ook de leiding van de Socialistische Jonge Wacht (SJW), de jongerenbeweging van de BWP, schaarde zich in 1914 achter de 'verdediging van het vaderland'. SJW-leiders als Hendrik de Man en Hyppoliet Vandemeulebroecke trokken zelfs als vrijwilligers naar het front. België, zo oordeelden ze, was het slachtoffer van agressie en moest verdedigd worden.¹² Nochtans situeerde de Man zich binnen de linkerzijde van de BWP. In 1911 had hij zelfs samen met Louis De Brouckère in een spraakmakend artikel in *Die Neue Zeit* het reformisme

Uit een fotoalbum van Emile Vandervelde: bezoek van Vandervelde aan de loopgraven bij Diksmuide, en aan de Franse verdedigingslijnen in Arras en Soissons, december 1914-september 1915. (IEV, Brussel)

van vakbonden, coöperaties en politieke mandatarissen die een kartel met de liberalen nastreefden, bekritiseerd. Ondanks zijn leeftijd – hij was al 44 jaar – meldde ook De Brouckère zich bij het uitbreken van de oorlog bij het leger aan. Nadien zou hij kabinetschef worden van de tot minister benoemde Vandervelde. De Man was een *jusqu'au-boutiste*: hij bleef streven naar de onvoorwaardelijke capitulatie van Duitsland. Na de Russische Februarirevolutie van 1917, toen de tsaar werd vervangen door de voorlopige regering onder leiding van prins Georgi Lvov en daarna van Aleksandr Kerenski, trok de Man als deelnemer van een Belgische socialistische missie naar Rus-

land. Samen met Vandervelde en De Brouckère trachtte hij de Russische soldaten aan het front ervan te overtuigen de oorlog voort te zetten, tegen het 'defaitisme' van de bolsjewieken in. Die laatsten hadden immers 'land, brood en vrede' beloofd en waren bereid om een afzonderlijke en onmiddellijke vrede met Duitsland af te spreken.¹³

De jeugdorganisaties van de socialistische partijen in landen die niet aan de oorlog deelnamen, zoals Denemarken, Noorwegen, Zweden en Zwitserland, mobiliseerden wel tegen de oorlog. Onder impuls van Willi Münzenberg, de leider van de Zwitserse jongsocialisten, kwamen vertegenwoordigers van negen socialistische jeugdorga-

Socialistisch voorman Louis De Brouckère (uiterst rechts) als soldaat in de Eerste Wereldoorlog.
(Uit: Marcel LIEBMAN, *Les socialistes belges, 1914-1918: le POB face à la guerre*, Brussel: Vie Ouvrière, 1986)

nisaties op 4 april 1915 in Bern samen en stichtten ze er een nieuwe jongereninternationale. De SJW hield zich echter zo ver mogelijk van dit initiatief vandaan.¹⁴

Ook in Zwitserland, en meer bepaald in Zimmerwald, kwamen van 5 tot 8 september 1915 enkele tientallen socialistische afgevaardigden samen. Zij herhaalden hun gehechtheid aan de 'klassieke' strategie, die de oorlog als imperialistisch afschilderde. In een compromistekst beschuldigden ze ook de top van de socialistische partijen van verraad. Het compromis was nodig omdat niet alle deelnemers achter de idee stonden om de oorlog in revolutie om te zetten. Uiteindelijk zouden deze conferentie

en die van eind april 1916 in het Zwitserse Kienthal in 1919 onder impuls van Lenin de basis leggen voor de stichting van de Derde Internationale.

Zowel bij de nieuwe jongereninternationale als bij de moederpartijen bleven de Belgische socialisten afwezig. Toch waren tal van Belgische oorlogsopposanten de Zimmerwald-beweging gunstig gezind. Een aantal SJW-afdelingen koos, anders dan de nationale instanties, tegen de oorlog en legde daarmee de basis voor de *infime minorité*.

Volgende pagina: Van links naar rechts op de foto Louis De Brouckère, Emile Vandervelde en Hendrik de Man (in legeruniform) bij Russische soldaten, 1917. (Amsab-ISG, Gent)

Emile Vandervelde (vooraan midden) en rechts van hem op de foto Louis De Brouckère en Hendrik de Man (in legeruniform) aan het Russisch front, zomer 1917. (IEV, Brussel)

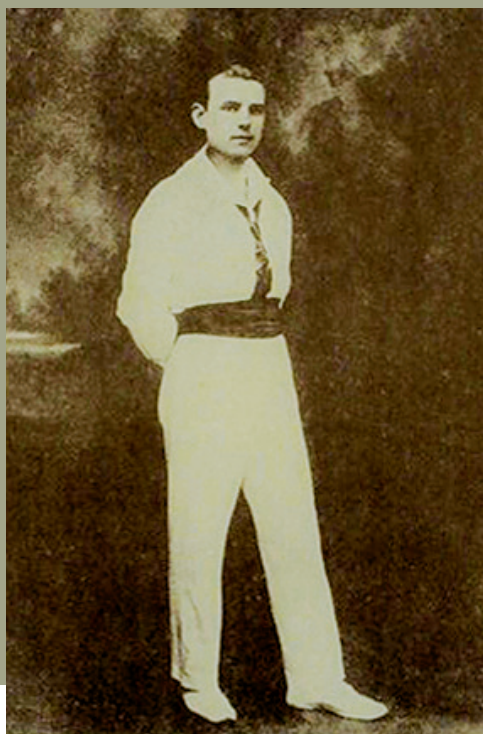

Jef Van Extergem en de Antwerpse SJW

Bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog vluchtte Antoon Jacob, een germanist, naar Nederland, waar hij toetrad tot de redactie van *De Vlaamse Stem*. Via stroman Frederik Carel Gerretson, een Nederlandse dichter en historicus die het Vlaamse activisme stimuleerde, was dat blad opgekocht door de Duitse legatie.¹⁵ Tot dan had het geijverd voor de Vlaamse ontvoogding binnen de Belgische staat, aan wie de redactieleden trouw bleven. Mede onder impuls van Jacob veranderde dit en in de zomer van 1915 nam de activistische strekking, die bereid was om samen te werken met de Duitse bezetter, de overhand. Prominente leden als de katholiek Frans Van Cauwelaert en de liberaal Julius Hoste die aan België vasthielden, haakten af. In 1916 werd de uitgave van het blad wegens geldgebrek stopgezet. Jacob was dan al teruggekeerd naar Antwerpen waar hij meewerkte aan *Het Vlaamse Nieuws*. Dat dagblad was ondertussen in handen van onder meer Raf Verhulst en August Borms, de centrale figuur van het activisme in Antwerpen. De toon van het blad ging daarmee over van progressief-liberaal en Vlaamsgezind naar activistisch. Vanaf januari 1915 ontving het blad ook Duitse subsidies.¹⁶

Op de redactie van *Het Vlaamse Nieuws* kwam Jacob in contact met de amper achttienjarige secretaris van de Antwerpse SJW, Jef Van Extergem, die er vanaf het voorjaar van 1916 werkte. Van Extergem was er eerst letterzetter, daarna ook redactioneel medewerker.¹⁷ Op zijn dertiende was hij lid geworden van de SJW, een jaar later werd hij al secretaris.¹⁸ Van Extergem en Jozef Schaeps, een onderwijzer, organiseerden in september 1916 een voordracht met Jacob in De Werker, het socialistische partijlokaal in de Diepestraat, waar ook de lessen van

Jef Van Extergem. Detail van een affiche uit 1998 met de aankondiging van een lezing over 'Jef Van Extergem en zijn tijd'. (ADV, Antwerpen)

de Socialistische Volkshoogeschool plaatsvonden. Jacob, die zelf geen socialist was, sprak er over 'passivisme of activisme in de Vlaamse beweging'. Deze lezing is later beschouwd als het formele ontstaansmoment van het 'rode activisme'.¹⁹ Volgens historicus Daniël Vanacker waren er meer dan tweehonderd toehoorders voor een redevoering die wegens de repetitie van de socialistische fanfare moest worden ingekort.

In november 1916 lanceerde Van Extergem een oproep aan de Vlaamse sociaaldemocraten om zich bij het activisme aan te sluiten. De Antwerpse SJW-afdeling ging op de vraag in, maar voor de BWP-afdeling ging dit te ver. Bovendien richtte Van Extergem de Vlaamse Sociaaldemocratische

Krantenknipsel met foto van het Nederlands-Scandinavisch socialistisch comité dat enkele buitenlandse delegaties ontvangt voor de Stockholmconferentie, mei 1917. Camille Huysmans staat zevende van links op de foto. (IISG, Amsterdam)

Arbeidsgemeenschap (VSAG) op. Die organisatie zegde te ijveren voor ‘actief-flamingantisme’ zonder de socialistische principes te verloochenen. De groep streefde naar een ‘middenweg’ tussen ‘verduitsing’ van België (in het geval van een Duitse zege) en ‘verfransing’ (bij een zege van de Entente), dus een ‘werkelijk onzijdig’ en vrij België met een vrij Vlaanderen en een vrij Wallonië.²⁰

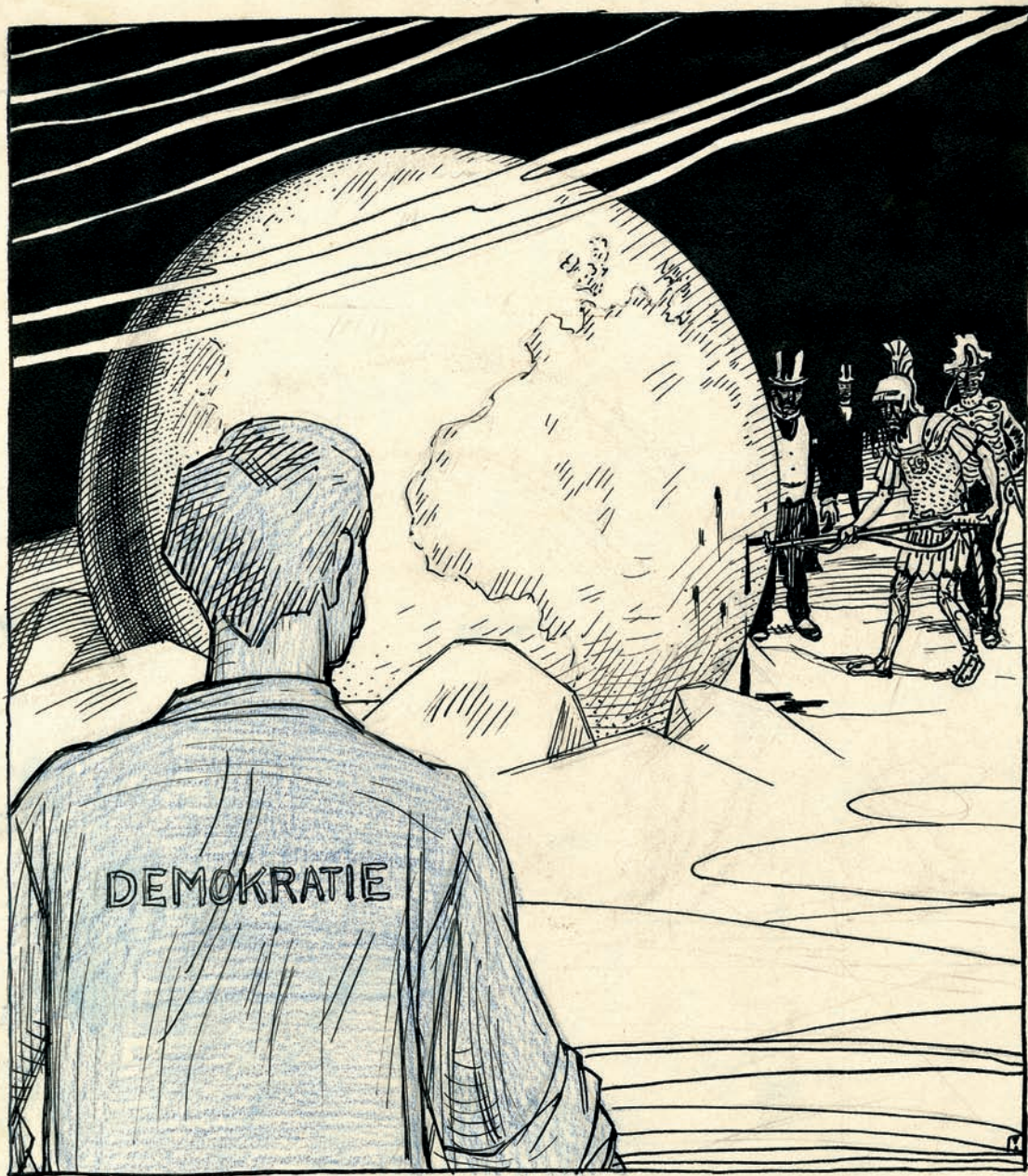
De socialistische flaminganten gaven een blad uit met de evidente titel *De Socialistische Vlaming*. Hoewel de leden te kennen gaven dat ze zich ook nog BWP'ers voelden, lag dat anders voor de partij. Zeker toen de VSAG verder radicaliseerde en in 1918 – op het elan van de Oktoberrevolutie – opriep tot de stichting van een Vlaamse sovjetrepubliek.²¹

Van Extergem bracht een twintigtal jongeren samen, voornamelijk kinderen van arbeiders, partijgenoten en scholieren (zoals Van Extergem zelf). De groep was klein, maar haar wilskracht en reikwijdte lijken indrukwekkend, aangezien *De Socialistische Vlaming* op 1500 exemplaren werd verspreid.²²

Camille Huysmans, Stockholm en de minderheidssocialisten

In 1917 wilden Nederlandse en Scandinavische socialisten de door de oorlog verbroken contacten tussen de socialistische partijen van de verschillende landen herstellen. Dat stond haaks op het *jusqu'au-boutisme* van de BWP. De partij verklaarde zich verbonden met de Entente (het bondgenootschap dat

De vrotheloope wereld.

De ommevige wereldleiders: „Ma, he! die dillestant van Stockholm dankt
Velen dat hij beta. tel. jare was aent rollen der kintjes. dan wij waken...

vocht tegen Duitsland, Oostenrijk-Hongarije en het Ottomaanse Rijk) en weigerde elke dialoog met de Duitse sociaaldemocraten (SPD).

Dat standpunt werd niet gedeeld door Camille Huysmans, de BWP'er die ook secretaris was van het Internationaal Socialistisch Bureau. Huysmans was bij het uitbreken van de oorlog van Antwerpen uitgeweken naar Den Haag. Vanaf het voorjaar van 1917 werkte hij aan de voorbereiding van de socialistenconferentie in het Zweedse Stockholm. Huysmans legde contacten met alle socialistische partijen, ook met de SPD. Hij trachtte hen samen rond de tafel te brengen om de oorlogvoerende landen tot een 'vrede door vergelijk' te bewegen. Hij wilde de oorlog, waarvan de aanvankelijke euforie al verdwenen was, dus laten ophouden via onderhandelingen en niet doorvechten tot de onvoorwaardelijke overgave van Duitsland.

Die inspanningen leverden hem de kritiek op van Belgische *jusqu'au-boutisten* als Hendrik de Man en Victor de Meulemeester, een van de BWP-grondleggers die met zijn gezin naar Londen was uitgeweken, maar in contact stond met Vandervelde en Destrée. Op 26 maart 1917 schreef de Man aan Huysmans: 'Het zal u dan ook niet verwonderen te horen dat ik het met uw opvatting over de herneming van de internationale betrekkingen [...] alles behalve eens ben. Ik ben en blijf van mening dat de voorwaarde tot herinrichting van de Internationale de militaire nederlaag van Duitsland is, en dat we dat eerst en vooral moeten bereiken.' Volgens historicus Herman Balthazar was

deze brief een van de vele die Huysmans van 'het harde BWP-kamp' ontving.²³ Toch begonnen enkele Belgische socialisten te twijfelen aan de oorlogsinspanningen en schaarden ze zich achter Huysmans' streven naar een 'vrede door vergelijk'.

De minderheidssocialisten, die zich op die manier binnen de BWP begonnen te organiseren, waren pacifistisch. Op binnenlands vlak spraken ze zich uit voor de klassenstrijd en verwierpen ze de 'godsvrede'. Ze keerden zich dus tegen het staken van de interne sociale strijd, het overstijgen van politieke en levensbeschouwelijke verschillen en tegen het smeden van een *Union sacrée* in functie van een gemeenschappelijk objectief, namelijk dat de Belgische natie de oorlog (mee) moest winnen tegen Duitsland.

In Antwerpen brachten de minderheidssocialisten *De Nieuwe Tijd* uit, een blad dat op 5000 exemplaren werd verspreid. Het eerste nummer verscheen op 23 juni 1917 en was nagenoeg volledig gewijd aan het vredesvraagstuk in de geest van de Zimmerwald-beweging. Het blad, dat eerst halfmaandelijks verscheen maar na vier nummers al overschakelde op een wekelijks ritme, situeerde zich volledig binnen de BWP-structuren. Hoofdredacteur was Walter Schevenels, zoon van de regionale secretaris van de metaalbewerkerbond. Sterke figuur op de achtergrond was evenwel de anarchist Edward Joris. Die had in Turkije als bediende voor een scheepvaartfirma gewerkt. Toen hij beschuldigd werd van betrokkenheid bij een Armeense aanslag op een sultan, werd hij er in de zomer van 1905 ter dood veroordeeld. Nadat een internationale solidariteitsactie hem vrij had gekregen, was hij na tweeënhalf jaar gevangenschap teruggekeerd naar België.²⁴

De Nieuwe Tijd was Vlaamsgezind, maar verwierp onafhankelijkheid. Een autonoom Vlaanderen werd economisch niet leefbaar

Ontwerp van de affiche van Albert Hahn over de Stockholmconferentie, juni 1917.

Onderschrift bij de affiche: 'De vastgelopen wereld der onmachtige wereldleiders: "Haha! Die dilettant van Stockholm denkt, dat hij het zaakje beter weer aan 't rollen kan krijgen dan wij vakmensen!" (IISG, Amsterdam)

Boven: Betoging op 1 mei, Stockholm, 1917.
Op de tweede rij van links naar rechts: Karl Hjalmar Branting (voorman van de Zweedse sociaal-democraten), Pieter Jelles Troelstra en Johan Willem Albarda (voormannen van de Nederlandse sociaaldemocraten). (IISG, Amsterdam)

Onder: August Debrouwere, leider van het Verbond der Bouwwerkers, ongedateerd. (Amsab-ISG, Gent)

geacht. Het blad solidariseerde ook met de Waalse arbeiders. Hoewel het initiatief niet uitging van de groep rond Van Extergem, sloot deze wel aan en groeiden VSAG en *De Nieuwe Tijd* snel naar elkaar toe.

Onder de gemeenschappelijke noemer 'vrede door vergelijk' vonden deze Antwerpenaars ook aanhangers en contacten in Brussel, Leuven en in kleinere steden als Lier, Temse, Tienen en Turnhout. Aanvankelijk waren de meeste minderheidsocialisten intellectuelen, maar gaandeweg verwierven ze ook syndicaal gewicht. Cruciaal

hierbij was August Debrouwere, de leider van het Verbond van Bouwwerkers, die een pro-Stockholmstandpunt innam.

De minderheidssocialisten waren zeker geen homogene groep. Er staken meteen meningsverschillen de kop op rond de vraag of de socialisten een unitair België moesten handhaven dan wel het federalisme voorstaan. Ook het 'rode activisme' gaf aanleiding tot onenigheid. Niet alle Vlaamsgezinde socialisten waren van mening dat de Vlaamse grieven en eisen zouden worden binnengehaald via samenwerking met de Duitse bezetter.

Toch bestond de delegatie van minderheidssocialisten die in de zomer van 1917 naar Stockholm afreisde uit mensen die het activisme gunstig gezind waren. De anarchist Edward Joris en de Gentenaar Frans Primo hadden er een gesprek met Camille Huysmans, de Nederlander Pieter Jelle Troelstra en de Zweed Hjalmar Branting. De Vlamingen pleitten er, naast een vrede door overleg, voor een zelfstandig Vlaanderen en Wallonië binnen Belgisch staatsverband. Maar dit ging te ver voor Huysmans.

Johan Lefèvre en de Vlaamsche Socialistische Partij, Gent

In december 1917 richtte de onderwijzer en BWP-militant Johan Lefèvre in Gent een Vlaamsche Socialistische Partij (VSP) op in een poging om zijn socialistisch engagement te verzoenen met zijn keuze voor het activisme. De VSP telde naar schatting zowat veertig leden. Voor Lefèvre was de Vlaamse kwestie in de eerste plaats een sociale kwestie. De VSP sprak zich uit voor

Artikel uit *De Nieuwe Tijd* waarin het programma van het blad wordt voorgesteld, 23 juni 1917.
(Amsab-ISG, Gent)

Naar Vrede!

ONS PROGRAMMA

Terwijl alle bladen er slechts om bestaan oorlogsnieuws te geven; alleen er naar streven het best en het snelst ingelicht te zijn over slachtingen en moorderijen, willen wij een ander doel voor oogen hebben, waar ieder onzer in 't diepst naar snakt: de VREDE.

Wij willen, in tegenstelling met alle andere bladen, bekend maken, niet waar vermoord of moord beraamd wordt, maar waar vrede wordt bewerkt, wat er voor gedaan wordt, wie vrede betracht en hoe vrede tot stand zal komen. Ons doel zal zijn te kijken waar pogingen gedaan worden om het menschedom te redden, het moorden te doen ophouden; strijden voor den vrede en tegen alle kapitalistische factoren die den oorlog bestendigen. We zullen nagaan in hoever de vredesbeweging erin gelukt de volkeren tot besef te brengen en in hoever ze na den oorlog die volkeren een ontwikkeling zal waarborgen, in overeenstemming met hunnen aard.

Want ook dit maakt een deel uit van ons streven. Het Vlaamsche volk heeft even als de Ieren, de Polen, de Finnen, de Oekraniers e. a. recht op vrije ontwikkeling; ook voor het Vlaamsche volk moet dat recht met den komenden vrede gewaarborgd worden.

Langs een anderen kant willen we voorzien in wat tot nog toe in onze partij gemist werd: het beschouwen van feiten en gebeurtenissen van uit het Marxistisch standpunt; het verdedigen onzer stellingen en principen op wetenschappelijk gebied.

Het geheel opgaan in den praktischen strijd heeft namelijk het wetenschappelijk socialisme en zijne opvoedkundige waarde uit het oog doen verliezen. Het begrip en het inzicht van onze arbeiders heeft er door aan helderheid verloren.

Wij zullen trachten die ongelukkige gevolgen weer goed te maken door hun inzicht te versterken, vooral in de gebeurtenissen die nu over ons lot zullen beslissen.

ROODE JEUGD

MAANDBLAD DER SOCIALISTISCHE JONGE WACHT VAN GENT

NUMMER 3

PRIJS : 10 CENTIEMEN.

OCTOBER 1917

DE KAPITALEN KENNEN GEEN VADERLAND MEER, ZIJ HEBBEN HET NAAMLooZE BURGERSCHAP DE WERELD ROND. RUS-SISCHE TZARISTISCHE BAJONETTEN VERDEDIGEN FRANSCH E REPUBLIKEINSCH E KAPITALEN EN BELGISCHE VRIJDENKERS VERTEREN HIER DE OPBRENGST VAN HET ZWEET VAN ARME KATHOLIEKE ARBEIDERS. Zoo gaat het overal. Dat men nu het nationaal etiket op de flesch plakt, dat is bedriegt den boer om de armen op flesschen te trekken, hen wijs te maken dat er over de grenzen vijanden van hen wonen, hen daartegen te wapenen, op te hitsen, in de hoop dat zij hunne ware belangen uit het oog zullen verliezen, hier. Dat is uit en amen voor de socialisten. WIJ ZIEN LIEVER EEN FRANSCH E, EEN DUISCH E OF EEN ENGEL-SCH E WERKMAN DAN EEN BELGISCHE EN VLAAMSCH E KAPITALIST.

F. HARDIJNS,
in Vooruit van 10 Oogst 1910.

Aanhef van een artikel in *Roode Jeugd*, maandblad der Socialistische Jonge Wacht van Gent, oktober 1917. (Amsab-ISG, Gent)

de oprichting van een republiek Vlaanderen, algemeen stemrecht voor mannen én vrouwen vanaf 21 jaar, verplicht gratis onderwijs tot 16 jaar, verplicht kosteloos vakonderwijs voor alle werklieden tot 19 jaar, invoering van de 8-urige werkdag, pensioen op 55 jaar, zestien betaalde vakantiedagen, zwangerschapsverlof en het gedogen van alle godsdiensten. Van de Duitse bezetter mocht de VSP dat programma echter niet verspreiden. Noodgedwongen beperkten de VSP-activiteiten zich dus tot het opstellen van een aantal moties en 'volksontwikkelen kultuurarbeid' in afwachting dat 'de omstandigheden beter uitzicht geven voor politieke aktie'.²⁵

De Gentse SJW en de Vredesgroep

Net als in Antwerpen gingen de jongeren van de SJW ook in Gent dwarsliggen en ook daar leidde de afkeurende en repressieve reactie van de BWP-leiding tot de aanzet van een aparte structuur die helemaal losstond van de hogervermelde VSP.

Na de Duitse inval in augustus 1914 had de Gentse SJW een affiche uitgebracht waarin het 'klassieke' standpunt dat oorlog het kapitalisme dient, werd bevestigd. Maar toen de jongeren eind 1916 een vredesmotie goedkeurden, zich uitspraken voor de 'vredesbeweging aller landen' en de BWP-positie bekritiseerden, ontbond Anseele de Gentse SJW. Het Middencomiteit, het over-

koepelend bestuur van de Gentse socialis-
tische organisaties, ontzegde de SJW'ers de
toegang tot de lokalen en stichtte zelf een
'nieuwe' jongerenafdeling.²⁶

De uitgesloten jongeren reorganiseer-
den zich begin 1917 rond het tijdschrift
Roode Jeugd dat op zo'n 1500 exemplaren
werd verspreid. Naar eigen zeggen konden
ze op 350 leden rekenen. Bij de lancering
van *Roode Jeugd*, ongeveer tegelijkertijd
met *De Nieuwe Tijd* in Antwerpen, zegden
de Gentse (ex-)SJW'ers dat ze de arbeiders-
jeugd wilden behoeden 'voor de ophitsende
drijfverijen, waarmee die zoogenaamde "va-
derlandslievende" Belgische burgerij haat
tracht te zaaien tegen onze klassegenoten
van andere landen'.²⁷

De Gentse minderheidssocialisten, vol-
gens eigen beweringen met zo'n twee- à
driehonderd leden, organiseerden zich in
1917 als Vredesgroep der Socialistische Par-
tij met slechts één programmapunt: vrede.

In juni lanceerde de Vredesgroep een 'Ma-
nifest aan de Arbeiders', dat ze ook naar
Huysmans opstuurde. Enkel BWP-leden
konden aansluiten bij de Vredesgroep, wat
aantoonde dat men elke verdenking van
scheurmakerij wilde counteren. Net als in
Antwerpen groeiden – onder de Stockholmpa-
raplu van Huysmans – SJW en minder-
heidssocialisten naar elkaar toe. *Roode
Jeugd* werd het gemeenschappelijke tijds-
chrift. Op 3 februari 1918 organiseerde de
Vredesgroep der Socialistische Partij haar
eerste publieke activiteit: een 'bespreking
over den vrede', die door een tweehonderd-
tal mensen werd bijgewoond. De aantijging
van activisme werd resoluut verworpen:
'Roode jeugd zal zuiver rood blijven of we
scheppen 't blaadje op'.²⁸

Hoe positioneerde de groep zich inhoudel-
ijk? In juli 1918 trad de Vredesgroep met
een brochure naar buiten: *Ons Standpunt*.
Die analyseerde de oorlog als een strijd om
afzetgebieden en hekelde heftig de BWP-

politiek: het 'kartelsocialisme', de electorale
samenwerking met de liberalen, moest bij
het uitbreken van de oorlog wel leiden tot
'sociaal-patriottisme'. Reformistische aspec-
ten van de BWP-aanpak werden onder vuur
genomen. De 'roode leiders' die het in Min-
nes gedicht al moesten ontgelden, werden nu
bij naam genoemd. 'Wat denkt de arbeider
bij het vernemen dat Van der Velde minis-
ter werd zonder zijne raadpleging?', vroeg
men zich retorisch af. De Waalse socialist
Terwagne werd 'oorlogsstoker' genoemd
en ook de Waalse socialistische *jusqu'au-
boutiste* Destrée ontsnapte niet aan de strie-
mende kritiek. Hem werd verweten in Italië
meetings te geven 'voor den oorlog tot het
bittere einde, terwijl onze beste Italiaan-
sche kameraden met honderden in 't gevang
vliegen om te eischen: vrede terstond!'. De
BWP heette 'morele zelfmoord' te plegen,
'de socialistische ziel verliet de organisaties'.

De Gentse dissidente socialisten solidari-
seerden zich daarentegen met de Russische
kameraden. De Russische socialisten hadden
zich immers niet tot een 'godsvrede' laten
bewegen: 'Wij zegden reeds dat de Russi-
sche Sociaal-demokratie de éénige was die
in Oogst 1914 de klassenstrijd tegen hare
regeering niet had opgegeven.' De Oktober-
revolutie werd enthousiast onthaald: 'Rus-
land werd omvormd in eene socialistische
arbeidersrepubliek. Voor den algemeenen
vrede beteekende dit een geweldige stap
voorwaarts. En tot zijn verwezenlijking
were het wellicht gekomen hadden het
Europeesche proletariaat toen op de hoogte
van zijne taak geweest.' Zelf hield de groep
het bij een pleidooi voor vrede en Belgische
neutraliteit: 'Onzijdigheid van België, speel-
bal van Engelse imperialistische politiek
[...] Wat wij te verdedigen hebben? Voor 't
oogenblik de socialistische vredesgedachte!
Niet *met*, maar *tegen* de Belgische regeering.
Naast ons en op het zelfde standpunt staan
de minderheidspartijen in alle landen'.²⁹

Activistisch socialisme in Brussel en Brabant

Op 3 oktober 1917 werd in Brussel de kring Nieuw Vlaanderen opgericht die alle Vlaamsgezinde socialisten wilde verenigen. Vlaanderen moest vernederlandsen door politiek volledig autonoom te worden. Hetzelfde gold voor Wallonië, binnen een 'hersteld België'. 'Vrede door overeenkomst' was echter ook hier de absolute prioriteit.

Hendrik Tanrez en de Limburger Steven Prenau stonden centraal in dit Brussels socialistisch activisme. Tanrez was secretaris van de Centrale voor Socialistische Democratische Aktie, alweer een net opgerichte structuur die socialisme en flamingantisch activisme moest verzoenen. In tegenstelling tot de Gentse Vredesgroep ontwikkelden ze hun werking buiten de in de hoofdstad overwegend Franstalige BWP, maar opereerden ze vanuit de structuren van de Vlaamse beweging. Tanrez schreef in 1917 onder het pseudoniem Zentra, een anagram van Tanrez, zijn eerste brochure *Aan het IJzerfront*, een aanklacht tegen de wantoestanden inzake taal aan het front. Het tweetal stond niet geïsoleerd van andere socialistisch-activistische kernen. Op 26 december 1917 sprak Prenau in Sint-Jans-Molenbeek op een meeting met Jef Van Extergem. Beiden schreven in het op 3 maart 1918 gelanceerde socialistisch getinte tijdschrift *De Vlam*. Steven Prenau, die meestal ondertekende met het pseudoniem Steven Boersen, was hoofdredacteur. Volgens de historicus Christian Dutoit werd het blad rijkelijk door de Duitse bezetter gesubsidieerd. Zowel Tanrez als Prenau maakte ook deel uit van de Raad van Vlaanderen, het officiële Vlaams parlement dat een instrument was bij de *Flamenpolitik*. En beide mannen steunden Huysmans voor zijn deelname aan de Stockholm-conferentie.

Mieke Sertyn meldt ook het bestaan van activistische kernen in Leuven, Lier en Tienen. Vooral de twee Brabantse plaatsen zijn van belang. Zowel in Leuven als Tienen bestond de linkse dissidentie uit een inhoudelijke configuratie die we al kennen van Antwerpen en deels ook van Gent. Het ging om een handvol jongeren van de SJW, die voor het activisme en voor het minderheids-socialisme kozen met de conferentie van Stockholm als referentie. Met Leo Magits en Frans Liebaers, de respectievelijke trekkers van de Leuvense en Tiense kernen, traden ook twee figuren op het voorplan die een aanzienlijke rol zouden spelen in de ontwikkeling van de naoorlogse linkerzijde.

Van Overstraeten, Jacquemotte en Massart in Brussel

Net als in Antwerpen en Gent bezorgde ook de Brusselse SJW de moederpartij kopzorgen. De BWP was al vóór het uitbreken van de oorlog beducht voor anarchistische invloeden in de Brusselse SJW. De jongerenfederatie had een antimilitaristisch programma goedgekeurd dat gebaseerd was op de stellingen van de Nederlandse anarchist Domela Nieuwenhuis.³⁰ Aan radicaliteit ontbrak het de Brusselse SJW geenszins. Maar anders dan bijvoorbeeld in Antwerpen en Gent was een verstandhouding of samengaan met 'oudere' linkse opposanten minder evident.

War Van Overstraeten sympathiseerde al vroeg met het communisme, vanaf 1917 ook met de Russische Oktoberrevolutie. Toen hij secretaris werd van de Brusselse SJW, stond hij al in contact met internationale communistische verantwoordelijken. Hij ontving hun tijdschriften en correspondeerde over het bewust afscheuren van de SJW om tot een autonome communistische formatie in België te komen. De breuk tussen jongeren en partij liet niet lang op zich wachten.³¹

Tegenover de onstuimige Van Overstraeten stond de behoedzame Jacquemotte. Deze voormalige bediende was in 1910 secretaris van de Brusselse socialistische bediendebond geworden en in die hoedanigheid ook lid van de BWP-instanties. Vóór de oorlog ontwikkelde hij linkse standpunten, zoals de unilaterale ontwapening van België en het afdwingen van het algemeen enkelvoudig stemrecht via een algemene staking en dus niet via een bondgenootschap met de liberalen. Tussen 1910 en 1913 bouwde Jacquemotte, met het Brusselse bediendesyndicalisme als basis, een linkervleugel uit binnen de BWP. Hij

gebruikte hiervoor het blad *L'Exploité, organe socialiste d'action directe*, dat in 1911 door Emile Chapelier was opgericht. Deze voormalige mijnwerker en uitbater van een boekhandel in Sint-Gillis had al heel wat anarchistische watertjes doorzwoomen: revolutionair syndicalisme, bevordering van het Esperanto, propaganda voor contraceptie – in zijn boekhandel verkocht hij ook condoms. Onder invloed van Charles Massart, die vanaf 1913 les gaf aan de Centrale d'Education Ouvrière (Centrale voor Arbeidersopvoeding) en er de adjunct was van Hendrik de Man, kwam Jacquemotte in aanraking met het marxisme.³²

Foto genomen op het Tweede Congres van de Komintern in de zomer van 1920 te Moskou. War Van Overstraeten zit uiterst links. (© KMSKB, Brussel / AHKB)

De anti-oorlogsactiviteiten van Jacquemotte en de kern rond *L'Exploité* mogen niet worden overroepen. De Jacquemottebiografen Jules Pirlot en 'Milou' Rikir zijn duidelijk en schrijven 'dat de oorlog een rem zette op zijn agitatie'.³³ Bij het uitbreken van de oorlog werd *L'Exploité* stopgezet. Net als de minderheidssocialisten op andere plaatsen vonden Jacquemotte en Massart vanaf 1917 in de Stockholm-conferentie van Huysmans een heuse kapstok om hun weerstand tegen de oorlog tot uitdrukking te brengen. Samen ijverden ze voor de deelname van de BWP aan de conferentie van Stockholm. Voor linkse socialisten als Jacquemotte en Massart stond 'Stockholm' voor getrouwheid aan het internationalisme. Maar op dat moment was Lenin al overtuigd van de noodzaak om te breken met de 'oude' sociaaldemocratische partijen en een nieuwe, revolutionaire internationale op te richten. In augustus 1918 publiceerde het tweetal, samen met Joseph Wauters én met toestemming van de BWP, *La révolution russe*, een semiclandestiene brochure. Jacquemotte nam een voorzichtige houding aan. Toen Duitse soldaten bij de wapenstilstand in Brussel een soldatenraad vormden en door de stad marcheerden, gingen hij en Massart niet op hun uitnodiging in om mee op te stappen, omdat ze door de BWP-leiding in de gaten werden gehouden.³⁴

Op 6 november 1918 uitte Jacquemotte binnen de Brusselse BWP-federatie zelfkritiek over zijn houding tijdens de oorlog. Pal daarna, op 17 november 1918, dus na de wapenstilstand, werd *L'Exploité* opnieuw uitgegeven. Het blad bestreed vanaf toen heftig de deelname van socialistische leiders aan de *Union sacrée*-regering en situeerde zich als links platform 'binnen' de BWP.

In een terugblik op deze periode schreef Georges Van den Boom, Vlaams communist en medestichter van de Kommunistische Partij van België (KPB), dat de Stockholm-

Joseph Jacquemotte, ongedateerd. (Dacob, Brussel)

conferentie door de Russische bolsjewieken 'scherp veroordeeld' werd als een bijeenkomst van 'de rechtervleugels van de verschillende socialistische partijen'.³⁵ Huysmans en zijn medestanders wilden immers een reconstructie van de Tweede Internationale, terwijl die voor Lenin en de zijnen al dood en begraven was. Jacquemotte schaarde zich steeds meer achter de Oktoberrevolutie. De BWP-leiding stuurde steeds nadrukkelijker op uitsluiting aan. De linkse oppositie die zich rond het blad vormde, werd in de zomer van 1920 gestructureerd als *Les amis de L'Exploité*. Omdat de strijd in de schoot van de BWP onmogelijk was geworden, besloten ze op hun derde congres over te gaan tot de stichting van een communistische partij. Jacquemotte, Massart en de andere 'vrienden' van *L'Exploité* besloten 'zich in verbinding te stellen met de bestaande Belgische communistische groepen en met de Derde Internationale'. Van Overstraeten, die zelf tot november 1919 in *L'Exploité* schreef, had al een voorsprong genomen. Hij leidde immers de reeds bestaande Belgische communistische groepen en verzorgde de

contacten met de Komintern, de Derde Internationale.

Tweespalt in anarchistische kringen

Ook in de anarchistische beweging, die prat kon gaan op een rijke antimilitaristische traditie, boog men zich al sinds het aanbreken van de nieuwe eeuw over de vraag wat er moest worden gedaan in het geval van een nieuwe oorlog. Ook al namen de meeste anarchisten een antimilitaristisch of pacifistisch standpunt in, toch klonken er belangrijke dissonante geluiden. Net als bij de socialisten zou de Eerste Wereldoorlog in hun rangen voor controversen en verdeeldheid zorgen.³⁶

Twee teksten vormden de bakens in dit debat. In februari 1915 publiceerden 36 anarchisten in Londen *De anarchistische internationale en de oorlog*.³⁷ Onder de ondertekenaars van de tekst bevonden zich klinkende namen als de Litouwer Alexandre Berkman, de Russische Emma Goldman, de Italiaan Errico Malatesta en de Nederlander Ferdinand Domela Nieuwenhuis. De oorzaak van de oorlog lag in het bestaan van staten, luidde het. De staat was per definitie een orgaan van onderdrukking in dienst van een bevoorrechte minderheid. Oorlog en militarisme moesten voor altijd worden gebannen, de staat moest volledig worden vernietigd. Voor deze anarchisten bestond er geen onderscheid tussen offensieve en defensieve oorlogen en moest elke onvrede aangewend worden om revolutie uit te lokken.

In Frankrijk verdedigde een andere notoire anarchist, de Russische banneling Peter Kropotkin, de idee dat de oorlog in een revolutie moest worden omgezet. Maar tegelijkertijd moest het Franse grondgebied ook door die revolutionairen worden verdedigd tegen Duitsland. Kropotkin ijverde voor een overwinning van de geallieerden. Volgens

deze anarchistische prins, die vreesde voor een 'Pruisische militaire dictatuur', was een aantal vrijheden beter gewaarborgd in Frankrijk en Groot-Brittannië dan onder Duits gezag. In 1916 leidde dit standpunt tot het 'Manifest van de Zestien', een initiatief van Kropotkin en de Franse anarchist Jean Grave, dat tot controversen binnen de internationale anarchistische beweging leidde.³⁸

De polemiek had nefaste gevolgen, zoals Hem Day, pseudoniem van de Brusselse anarchist Marcel Dieu, later schreef. De beweging raakte diep verdeeld.³⁹ De representatie van Hem Day vertoonde parallellen met die van de socialistische linkerzijde. In beide gevallen werd het topos van 'de brutaal verbroken continuïteit' ingezet tegenover een hoofdmacht die van de afgesproken koers afweek. Bij de socialisten was dit laatste een geleidelijk proces dat verbonden was met de structurele uitbouw van de beweging en haar intrede in de instellingen van de burgerlijke staat. Maar bij de anarchisten was de 'afwijking' bruusk.

Hem Day voegde er wel aan toe dat de meeste anarchisten vijandig stonden tegenover het 'Manifest van de Zestien'. Deze voorstelling verdient enige nuancering en in het geval van België kan ze zelfs worden tegengesproken. In België waren de Kropotkin-aanhangers binnen de anarchistische microkosmos immers helemaal geen *infime minorité*. Volgens auteur Jan Moulart kozen de meeste betrokken Belgen de kant van de voorstanders van de verdedigingsoorlog. Nog voor het 'Manifest van de Zestien' gelanceerd werd en de internationale anarchistische beweging een controversen kende, verschenen in november 1914 in het Londense *Freedom* al artikelen van de hand van Kropotkin en Grave die pleitten voor een verdedigingsoorlog. Het nummer nam ook een brief op van Frans Verbelen die ondubbelzinnig pleitte voor steun aan de geallieerden. Deze Mechelaar en voormalig

BWP-voorzitter van de plaatselijke afdeling was omstreeks 1897 tot de slotsom gekomen dat 'het socialisme in België verloochend werd'.⁴⁰

Het 'Manifest van de Zestien' werd ook ondertekend door de Belgische anarchistische veteraan Victor Dave, die na omzwervingen in Engeland, Duitsland en Nederland al een poos in Frankrijk actief was. Twee andere Belgische namen van actieve anarchisten vielen meer op. Vooreerst was er de Luikenaar Jules Moineau, die de militaire school had verlaten tijdens de staking van 1886 omdat hij niet op arbeiders wilde schieten. Voor een aanslag met explosieven werd hij tot 25 jaar dwangarbeid veroordeeld. Bij de inval van de Duitse troepen in 1914 werd Moineau opgepakt. Na drie weken kwam hij weer vrij en stak hij de grens over naar Nederland. Via Engeland belandde hij uiteindelijk in Frankrijk waar hij het kamp van Kropotkin koos. De andere Belgische ondertekenaar was Henri Fuss. Deze laatste meldde zich zelfs aan als oorlogsvrijwilliger, net als de socialist Hendrik de Man. Henri Fuz-Amoré, zoals zijn officiële naam luidde, was een emblematisch anarchistisch militant die begin 1905 het revolutionair-syndicalistische blad *L'Action Directe* had opgericht.

Het rijke en lange leven van het Belgische anarchisme leek op te houden in 1914. In zijn standaardwerk schrijft Moulaert dat in 1914 voorlopig een einde kwam aan het 'anarchistisch geploeter'.⁴¹

Vlaamse sovjets aan de IJzer

Ook de Antwerpse ambtenaar Antoon Pira meldde zich – 'gevat door de oorlogspsychose', zoals Massart schreef – in augustus 1914 als vrijwilliger. Maar toen hij in februari 1918 voor de tweede maal zijn opwachting maakte aan het front, nam hij al een heel andere houding aan. In het Franse kamp

Antoon Pira, ongedateerd.
(https://nl.wikipedia.org/wiki/Antoon_Pira)

van Auvours, waar hij als instructeur actief was geweest na de Slag om de IJzer, was hij onder invloed gekomen van de pacifistische ideeën van de voormalige Franse premier Joseph Caillaux.⁴² Eenmaal terug aan het front en als soldaat ingedeeld bij het Vijfde Linieregiment voerde Pira campagne voor een verstandhouding met de Duitsers, een houding die gecatalogeerd wordt als 'defaitisme'. Binnen het Vijfde Linieregiment stichtte hij in mei 1918 het Algemeen Vlaamsch Democratisch Verbond en pleitte hij ook voor de oprichting van een Waalse tegenhanger, de Association Générale Démocratique Wallonne. Pira achtte de Frontbeweging, die zich verzette tegen het Franstalige taalbeleid van het Belgische leger, te elitair en te beperkt. Hij wilde de taaleisen koppelen aan de strijd voor sociale ontvoogding. 'Ontslaving van het ras' moest gecombineerd worden met het voeren van de Vlaamse arbeiders 'tot die hoge trap van welvaart en sociaal standpunt', zoals ze die volgens hem voordien hadden bekleed. Geïnspireerd door de Russische

Oktoberrevolutie wilde hij soldatensovjets of soldatenraden oprichten en organiseerde hij binnen het Vijfde Linierement een soldatengroep van tweehonderd leden. In juni 1918 riep Pira in zijn bataljon een staking uit. In een rede zette hij zijn makkers aan 'uit het leger weg te lopen, liever dan nog langer tegen de Duitschers te vechten'.⁴³ De spanningen met de Frontbeweging, die vond dat het defaitisme de Vlaamse zaak een slechte dienst bewees, stegen. Dat had ook te maken met het feit dat Pira er door zijn charisma in was geslaagd zowel kaders als leden van de Frontbeweging aan te trekken. Hendrik Borginon, een van de leiders van de Frontbeweging, beweerde later dat Pira voor de keuze werd gesteld: zijn actie staken, ofwel alleen overlopen of vermoord worden. Op 19 juli werd hij gearresteerd.⁴⁴

Muiterij, raden en verbroedering

De matrozenopstand van 4 augustus 1918 in de havenstad Kiel vormde het startschot voor een hele reeks muiterijen (Hamburg, Keulen ...) met de oprichting van arbeiders- en soldatenraden en de afkondiging van de republiek in Beieren. Duitsland kon de oorlog niet meer voortzetten. Op 9 november trad de keizer af en werd de republiek uitgeroepen. Een dag later vluchtte Wilhelm II naar Nederland.

De soldatenrevolte sloeg meteen over naar de bezette gebieden. In Brussel werd een revolutionaire soldatenraad opgericht, de *Soldatenrate*. De rode vlag werd uitgehangen boven de *Kommandantur* en soldaten verbroederden met de bevolking. Aan de Place Rogier werden Duitse officieren publiekelijk door hun soldaten gedegradeerd. Spilfiguren waren de intellectueel Carl Einstein en Hugo Freund, een legerarts en militant van de Unabhängige Sozialdemokratische Partei Deutschlands (USPD), die voorzitter van de Brusselse Arbeiders-

en Soldatenraad werd.⁴⁵ In het in Brussel verschijnende Duitse dagblad *Der Belgischer Kurier*, dat het nieuwe revolutionaire gezag tot zijn officiële spreekbuis maakte, werd de Belgische bevolking 'vrienden en broeders' genoemd.⁴⁶

Honderden linkse Belgen verbroederden, maar de BWP-leiding – Vandervelde, Wauwers en anderen – wees elke samenwerking van de hand. Vandervelde deed persoonlijk het Brusselse Volkshuis aan om verbroederingen te beletten en te verhinderen dat de revolutionaire lont ook de BWP en België zou aansteken. Dat lag helemaal anders bij militanten als Charles Plisnier, Hem Day en War Van Overstraeten die contact opnamen met de Duitse revolutionairen maar die daarmee, volgens historicus José Gotovitch, toen '*bien seuls*' stonden.⁴⁷

In Tienen en Leuven gingen Duitse soldaten aan het muiten onder invloed van de Spartakusbeweging van Liebknecht, Luxemburg, Jochings enz. De reeds vermelde Frans Liebaers was een van de linkse figuren die met deze soldaten sympathiseerde en mee manifesteerde. De schoenlapper was uiterst actief in het socialistische verenigingsleven van Leuven, ook in de SJW. In de zomer van 1916 lag hij mee aan de basis van de socialistische kolonie van Rotselaar. Voor zijn deelname aan de betoging van de muitende soldaten in Tienen werd hij gearresteerd en veroordeeld tot acht maanden cel.⁴⁸ Ook in Antwerpen werd een *Arbeiter- und Soldatenrat* opgericht. De eerste zitting van dit orgaan vond plaats in de Vlaamse Schouwburg, waar ook enkele SJW'ers aanwezig waren.⁴⁹

Ook steden en gemeenten als Luik, Hasselt en Beverlo kregen een *Soldatenrat*. Maar in de context van oorlogsmoeheid en ontredde, algemene demobilisatie en zelfs chaos was het fenomeen maar van korte duur. De vonk sloeg niet over naar de Belgische bevolking en het vuur doofde uit.

Postkaart met een foto van Lenin op het Rode Plein in Moskou tijdens de viering van de tweede verjaardag van de Oktoberrevolutie op 7 november 1919. (Amsab-ISG, Gent)

Een jaar later werd de Spartakusopstand met de moord op Rosa Luxemburg en Karl Liebknecht de kop ingedrukt.

Oktoberrevolutie: nieuw paradigma en gedeeltelijke kristallisatie

Met de Oktoberrevolutie reikten de Russische bolsjewieken de internationale linkerrand een nieuw paradigma aan. Socialisme leek geen utopie meer. De bolsjewieken stelden zich op als alternatief voor de sociaaldemocratie die, zo luidde het, in augustus 1914 haar 'bankroet' had aangetoond. Niet alleen ideologisch en strategisch, maar ook organisatorisch werd dat alternatief

vormgegeven. De Derde Internationale of Komintern werd in 1919 in Moskou opgericht. Om zich te onderscheiden van de socialisten en sociaaldemocraten noemden de aanhangers zich voortaan communisten. In zoveel mogelijk landen streefden ze naar de oprichting van communistische partijen.

Dat lag onder meer in de lijn van Lenin, die zich erg had verzet tegen pogingen om de sociaaldemocratie nieuw leven in te blazen. 'Stockholm', het referentiepunt van de sociaaldemocratische weerstand tegen de oorlog, werd daarom door de Russische revolutionairen genadeloos veroordeeld.

Beginselverklaring van de Parti Communiste Belge, 29 mei 1921. (Dacob, Brussel)

Parti Communiste Belge

Camarades Travailleurs,

Le récent Congrès des AMIS DE L'EXPLOITE a décidé de créer le PARTI COMMUNISTE BELGE et de faire appel dans ce but à la classe ouvrière du pays.

Voici pourquoi nous avons agi ainsi.

Dès l'armistice nous avons tous espéré que la politique d'UNION SACRÉE, menée par la majorité du Parti Ouvrier Belge pendant la guerre aurait vécu.

Nous voulions reprendre le combat irréductible contre le capitalisme sans compromission, ni faiblesse.

Nous avons été cruellement déçus.

L'union des dirigeants du PARTI OUVRIER BELGE avec les partis bourgeois s'est affirmée plus audacieuse et plus cynique que jamais.

Sous prétexte de reconstruire le pays, on vous a demandé votre travail, grâce à lui, la bourgeoisie a reconstitué ses stocks de marchandises, puis vous a jetés sur le pavé.

Sous prétexte de réformes (Suffrage Universel, augmentation de salaires, diminution des heures de travail), on vous a fait consentir à la collaboration de classe.

Alors que les faibles améliorations ainsi obtenues vous auriez pu les exiger du régime bourgeois chancelant, par votre seule force d'organisation.

Quatre ministres socialistes sont entrés au ministère bourgeois, soi-disant délégués par la classe ouvrière, mais en réalité se moquant de ses aspirations les plus légitimes et trahissant tous les jours son idéal révolutionnaire.

C'est ainsi que nous avons vu le Ministre « socialiste » des Sciences et des Arts fournir le nerf de la guerre aux ennemis de l'enseignement public et refuser le droit de grève aux instituteurs, le Ministre « socialiste » du Ravitaillement enrayer systématiquement tous les conflits ouvriers, défendre au même titre les intérêts des patrons et ceux des travailleurs dans les commissions mixtes et, par l'application de l'index-number aux salaires, aider le patronat à diminuer ceux-ci ; et enfin le Ministre « socialiste » de la Justice remplacer l'article 310 par des dispositions législatives tout aussi dangereuses pour la classe ouvrière, paralyser l'action syndicale et augmenter le budget des cultes.

D'autre part, nos mandataires à la Chambre ont manqué de fermeté et d'énergie ; ils n'ont jamais affirmé hautement la volonté de tous les travailleurs de supprimer le régime bourgeois.

Devons-nous rappeler ici les compromissions de tous les jours de nos ministres et de certains de nos parlementaires assistant aux cérémonies officielles, aux fêtes de gala, reniant toutes nos convictions républicaines, s'associant aux réjouissances des castes dirigeantes que leur devoir de socialistes leur imposait de combattre.

Rien n'a été fait pour combattre efficacement le chômage et la vie chère, rien pour frapper les fortunes scandaleuses, édifiées pendant la guerre, rien pour atteindre résolument la toute puissance du Capital.

Dans le désarroi général, le Parti Ouvrier Belge, reniant son principe fondamental de lutte de classe s'est incorporé dans les cadres du régime bourgeois et n'a su opposer à l'action ce plus en plus audacieuse et hostile de la bourgeoisie qu'il a aidée à se reconstituer que des déclarations vaines et une action hésitante et confuse.

Les dirigeants du Parti Ouvrier Belge ont trahi le principe de lutte de classe et l'Internationale'sme. Pendant la guerre, ils se sont opposés à une rencontre des prolétariats en entravant l'œuvre de Stockholm.

Et en laissant les gouvernements bourgeois libres de prolonger le carnage, ils ont assumé de ceche une lourde responsabilité.

Dès le premier jour de la Révolution Russe, ils ont fait cause commune avec ses détracteurs et ont combattu de toutes leur forces la première république prolétarienne.

Il importe aujourd'hui qu'à la vague de réaction qui monte, nous opposions la force inébranlable du Proletariat fortement constitué en Parti Communiste.

La lutte au sein du Parti Ouvrier Belge, que la minorité de ce Parti, reprenant la vraie tradition socialiste, avait courageusement menée depuis plus de deux ans, ne peut plus se continuer dans les conditions passées.

C'est ce qu'ont compris les « minoritaires » qui viennent de constituer le PARTI COMMUNISTE BELGE.

DE KOMMUNISTISCHE ARBEIDER

ORGAAN VAN DE VLAAMSCHE FEDERATIE DER
BELGISCHE KOMMUNISTISCHE PARTY (SECTIE VAN DE IIIe INTERNATIONALE)

Jg. I. Weekblad Nr I - 20 Mei 1921

Administratie en Redaktie adres:
Kom. Arb. Drukkerij REYNAERT, Pelikaanstraat, 120. Antwerpen

G
Abonner

MANIFEST

Aan de Arbeiders en Arbeidsters in Vlaanderen !

Kameraden, Klassegenooten !

I. De Vlaamse federatie van de B. K. P. geeft een nieuw blad uit.
Waarom ?

Omdat de strijd van de arbeidersklasse in Vlaanderen, gelijk overal in de wereld, een strijd is die met gloed, met onontbare wilskracht en geestelijk besef moet worden gevoerd !

Het is niet voldoende te weten, men moet ook willen, en omgekeerd, niet alleen willen maar ook weten !

De Kommunisten aller landen, onder leiding van haar centraal lichaam, De Kommunistische Internationale, hebben tot taak de arbeidersklasse uit het moeras van deze willoosheid en domheid op te trekken.

Dat kunnen wij slechts door de ellendige toestanden van ons eigenmiddens en de droeve werkelijkheden van geheel de kapitalistische wereld te belichten en te verklaren, en aan de arbeidersklasse de weg en de middelende wijzen, waarlangs en waarmee zij hare bevrijding moet volbrengen !

Het is, klassegenooten, een geweldige proces van revolutie dat zich nu afspeelt in onzen tijd !

Wij hebben niet alleen te strijden en te worstelen tegen de kapitalistische uitbuiters, de dieven van ons geluk en onze welvaart, wij hebben (helaas, ja helaas !) ook te vechten tegen de leiders en de partijvormen van die partij, waarin groote massa's nog steeds gelooven en de partij zien die haar zal bevrijden, n. l. de Internationale Sociaal Democratische (patriotische) partij, of zooals zij nu genoemd mag worden : Het Internationaal Menschisme. (1)

II. KLASSEGENOOTEN, MEDEARBEIDERS !

Het is droevig, maar bitter noodzakelijk dat wij dezen strijd voeren. Wij breken en verbrijzelen daarmede geen éenheid in de belang en het verlangen van onze klassegenooten, maar breken en verbrijzelen daarmede de knelbanden van een partij en een strijdmethode die gebreken is ordegelelijk te zijn; in plaats werktuigen voor de arbeidersklasse te kunnen zijn, blijken deze boeien waarmee het wereldproletariaat aan het modern kapitalisme wordt gebonden !

Niets is eeuwig — ook geen partij vormen en partij éenheid !

De arbeidersklasse strijdt niet voor partijvormen en uiterlijke methoden, maar de partij vormen en organisaties (evenals leiderschap) moeten dienen om ons te kunnen verlossen uit de loonslavernij, de knechtschap, de domheid en de eeuwige bestaanszorgen.

Die aan vormen en methoden vastklampt om deze zeive — die verstaat niets, niets van het leven !

Er zijn in 's menschen geschiedenis honderden en duizenden vormen en gewoonten, gedachten enz., die eens heilig voor de menschen waren, en die later toch moesten verdwijnen !

Ook de Sociaal Patriotische leiders methode, haar kapitalistische cooperaties; haar methode om de vakbeweging door kollektieve kontrakten en leiders bureaukratie de wil, de strijd noodzakelijkheid van de arbeiders te verzwakken, en, het systeem van burgerlijke parlementaire politiek dezer heerschappen, dat al zijn methoden en vormen die niets dan verraad en bedrog bleken te zijn van wezens die nimmer het besef, het weten en de wil hadden de arbeidersklasse de revolutionaire strijd te helpen volbrengen.

Die leiders zijn een nieuwe priesterkaste geworden.

De kerkpriesters zorgen, in naam voor het zieleheil (zeggen Zij !) tusschen God en de menschen !

De Soc. Patriotische Vakbond en politieke leiders zeggen voor het stoffelijk heil tusschen de kapitalistische roovers en de arbeidende beroofden te zorgen !

III. KLASSEGENOOTEN — MEDEARBEIDERS EN ARBEIDSTERS !

Aan u, in de werkplaatsen en fabrieken, van het land en in uwe huiskrotten, aan u vragen wij : weet gij in welken toestand wij leven ?

Geheel de wereld, vanaf de verste hoeken in Zuid Amerika tot de uiterste plekken van Azië, door en in alle middens van Europa, overal is opstand, verzet aan de eene zijde, aan de andere zijde de reactie en pogingen van het kapitalisme, het naar winst en nog eens winst trachtende stelsel van uitbuiting en roof, door moord en bedriegerijen zich te herstellen !

De kapitalistenklasse doet alles om haar in een gezonken stelsel herop te bouwen — de Sociaal Dem. en de gele Internationale van de vakbonden (firma Amsterdam) steunt het kapitalisme met haar daadloosheid brengende politiek !

De arbeidersklasse laat reeds 3 1/2 jaar onze pionieren in Rusland de strijd voor ons aller verlossing alleen vechten !

Overal is strijd — worsteling ! De arbeiders in Engeland ; verzet der Duitsche arbeidersklasse tegen de slavernij, én van haar eigen kapitalisten en van de strijkroovers der Entente Kapitalisten opgelegd.

In Britsch Indië, Egypte, Congo, Madagaskar, Nederl. Indië, overal ontwaakt het z. g. n. onbeschaafd deel van de menschenwereld !

Het kapitalisme van Europa kan en zal geen rust meer hebben !

Het moet onophoudelijk voortduren, zonder rustpoozen worden aangevallen : Geen rust, geen vrede, maar oorlog tegen het kapitalisme, iedere dag en ieder uur ! Is de téne aanval mislukt of geslaagd, den andere moet worden voorbereid en volbracht !

IV. Deze klasseoorlog zal een verbrijzeling van dat stelsel met haar walgingwekkende geld en dwaze personen cultuur, van uitbuiting en ontaarding zijn : zij moet de laatste zijn van de menscheid tegen het barbarisme !

Eeuwen aan eeuwen vecht de menscheid voor het geluk en de sociale beschaving !

Deze klasseoorlog is de laatste van de half mensch voor het volkomen mensch worden !

De klassestrijd van het proletariaat voor het kommunisme is de strijd tegen de laatste overblijfselen van het sociaal roof-dierlijke in de mensch en zijne maatschappij !

Wij willen een nieuwe orde van arbeid !

Wij willen een nieuwe orde van leven !

Wij willen een nieuwe geest en nieuwe vrijheid !

Klassegenooten van Vlaanderenland !

Herinnert u de vergane dagen van strijd in uwe historie, uwe historie-feiten, waarom men u roemt en valsch vereert ! Laat door West-Vlaanderen's landouwen Zannekin's strijktrekten weer klinken !

Laat Klokke Roeland weer luiden : Er is brand, brand in Vlaanderenland !

De brand die gloeit door gansche de wereld ! Laat ook hier, klassegenooten in West- en Oost-Vlaanderen (waar is uwe oude roem van trotsche en fiere Gentenaren heengegaan. — Gij mannen en vrouwen van Gent ?) de fakkel, de toorts onstoken worden die de vonk zal doen worden en tot een vlam zal uitdeinen voor den klassestrijd in Vlaanderenland !

Op, op, mannen en vrouwen uit de fabrieken !

Gij hebt niets te verliezen dan uwe ketenen,

Gij hebt een wereld te winnen !

Een proletariaat, of welk deel van de menscheid dat geknecht wordt, dat in armoede wegwijnt, dat in eeuwige bestaanszorgen leeft, en dat zich niet verzet, is niet beter waard dan te verrotten !

* Niemand kan de slaaf bedden de slavernij te dulden » zoo sprak onlangs Lenin. » Wilt gij, West Europeesche arbeider in het moeras van uwe ellende en knechtschap blijven ? Goed ! Wij gaan voorwaarts ! »

En zij, in Rusland, gaan voorwaarts ! Een nieuwe wereld is daar bezig te worden !

1) Wat dat woord politiek beteekent, zullen wij de volgende week uitleggen.

Overal werd de linkerzijde voor de keuze geplaatst: heropleving van de sociaal-democratie of uitbouw van het communisme. Ook in België.

Over heel het land ontstonden groepjes die zich beriepen op de Oktoberrevolutie, op de bolsjewieken en op het communistische paradigma. Vaak waren dat efemere initiatieven die door fusies al snel andere namen kregen. In sommige gevallen werden slechts enkele publicaties uitgegeven en bleven er nog minder bewaard. In wat volgt onderneem ik een poging om dit microlappendeken dat ontstond tussen het einde van de Eerste Wereldoorlog en de stichting van de Kommunistische Partij van België-Parti communiste de Belgique in 1921, snel te schetsen. Nu al moet vermeld worden dat niet alle dissidenten zich aansloten bij de nieuwe communistische groepjes.

De Antwerpse minderheidssocialisten die uit de BWP gestoten werden, richtten in november 1918 de Vlaamsche Revolutinaire Socialistische Partij op. Na het congres van oktober 1919, waar een aantal nieuwe groepjes toetraden, begonnen ze zich de Kommunistische Bond-Vlaamsche Federatie te noemen en gaven ze het blad *De Internationale* uit. Deze Bond, soms ook Partij genoemd, veroordeelde het burgerlijke parlementaire stelsel en was – trouw aan zijn posities tijdens de oorlog – uitgesproken Vlaamsgezind. Tegen het ‘parlementarisme’ in pleitte de Bond voor een ‘federatieve radenrepubliek’. Zowel Vlaanderen als Wallonië zou daarbinnen als autonome republiek functioneren.

De Antwerpse tak van de Kommunistische Bond/Partij werkte nauw samen met de Antwerpse Clarté-groep. Die was een initiatief van de Franse auteurs Romain

Rolland en Henri Barbusse om intellectuelen te organiseren in het verzet tegen de oorlog. In België ontstond de groep vanuit de Universeele Humanistische Vereniging (UHV) en gaf ze het tijdschrift *De Nieuwe Wereldorde* uit. Dat fuseerde in maart 1920 met het communistische *De Internationale*.

Op 11 januari 1920 werd in Gent het tweede congres van de Kommunistische Partij-Vlaamse Federatie gehouden. Historicus Jan Willem Stutje noemt de deelnemers ‘een bont allegaartje’: ‘flaminganten, clartéanen, geheelonthouders, anarchisten, bewonderaars van Frederik van Eeden, beproefde vredesactivisten en socialistische jongeren, intellectuelen, maar ook vakbondsmilitanten’.⁵⁰ Onder de deelnemende syndicalisten bevond zich August Debrouwere, oud-secretaris van het Verbond der Bouwwerkers en tijdens de oorlog lid van de minderheidssocialisten, wat hem in november 1918 uitsluiting uit de BWP had gekost.

Ook in Brussel en het Franstalige deel van België werden ondertussen enkele linkse groepen actief. De Brusselse SJW scheurde zich onder leiding van Van Overstraeten af van de BWP en vormde in 1919 de Groupe Communiste de Bruxelles. Die evolueerde tot een Fédération Communiste en Wallonie. In november 1920 gingen deze militanten over tot de oprichting van de Parti Communiste Belge, die door de Komintern werd erkend als officiële Belgische sectie. Door het overwicht aan Waalse militanten verdween het flamingantisme naar de achtergrond. De Brusselse communisten vormden de belangrijkste groep. Vanaf 1 maart 1920 brachten ze het blad *L'Ouvrier communiste* uit, met een Nederlandse versie: *De Kommunistische Arbeider*. War Van Overstraeten was de algemeen secretaris. De Kommunistische Partij-Vlaamse Federatie sloot bij Van Overstraetens structuren aan.

De Parti Communiste Belge van Van Overstraeten wilde een politiek sterk ge-

Voorpagina van het eerste nummer van *De Kommunistische Arbeider*, 20 mei 1921. (Amsab-ISG, Gent)

wapende elitepartij vormen naar bolsjewistisch model. Kenmerkend was haar hevige antiparlementarisme. Hierdoor kwam de partij in botsing met de groep rond Jacquemotte én met de richtlijnen van de Derde Internationale.

Op 4 juni 1921 publiceerde *L'Ouvrier communiste* de tekst *Ce qui nous sépare*, een kritiek op de groep van Jacquemotte-Massart. Het artikel was ondertekend met de initialen V.G., waarachter Guillaume Vanden Borre schuilging. Deze grafische kunstenaar was een trouwe politieke medestander en een goede vriend van Van Overstraeten.⁵¹

Op 29 mei 1921 besliste de nationale federatie van de Amis de l'Exploité toe te treden tot de Komintern. In het manifest dat ze in juni, pal na hun stichtingscongres, lanceerden, verweten ze de BWP-leiders dat die de principes van de klassenstrijd en van het internationalisme verraden hadden. Maar de groep rond Van Overstraeten stond toen al dicht bij Moskou en genoot het politieke vertrouwen van de 'centrale zetel'. Dat had ook te maken met de houding van Jacquemotte en Massart in de oorlog. Hun optie voor de, volgens Lenin in 1917 achterhaalde, 'steun aan Stockholm' speelde ongetwijfeld in het nadeel van de groep rond *L'Exploité*. Van Overstraeten was in 1918 de enige medewerker van die groep die zonder terughoudendheid de bolsjewieken steunde en die zich afzette tegen haar gebrek aan kritiek op het parlementaire stelsel. Hij vond de breuk van *L'Exploité* met de BWP niet diepgaand genoeg en noemde hen 'reformisten die hun taal vermengd hebben met revolutionair speeksel'.⁵² Ook die houding viel in de smaak in Moskou. Bovendien had men er Van Overstraeten al in 1920 over de vloer gehad als enige Belgische afgevaardigde op het tweede Komintern-congres. Anderzijds was men bij de Komintern niet blind voor het gewicht van de syndicalisten die zich in en rond *L'Exploité* organiseerden.

Hun sociale inworteling was voor Moskou wellicht indrukwekkender dan het volatiele en heterogene karakter van de 'onrustige zoekers' rond Van Overstraeten.

De twee strekkingen werden op het derde congres van de Kommunistische Internationale in juli 1921 dan ook verplicht te fuseren. De partij van Van Overstraeten moest haar rabiante antiparlementarisme laten vallen en de groep van Jacquemotte moest haar basis proberen af te brengen van centristische tendensen. Op 3 en 4 september 1921 vond dan uiteindelijk het eenmakingcongres plaats waarin de Kommunistische Partij van België werd geboren. De jonge partij nam deel aan de verkiezingen van oktober 1921, maar behaalde geen zetels. Dit resulteerde in het verlies van een groot aantal leden.⁵³

Conclusie

Volgens historicus Maxime Steinberg vormde het anarchisme mede een 'kweekschool' voor het communisme. Zijn collega Jan Moolaert vindt echter dat het deze stelling aan doorslaggevende argumenten ontbreekt. Zeker, er waren anarchisten zoals de Luikenaars Thonar en Chapelier die na de oorlog voor het lidmaatschap van de communistische partij kozen. De medewerking van Vlaamse anarchisten aan de nieuwe communistische beweging was, nog steeds volgens Moolaert, echter van korte duur.⁵⁴

Eerder dan de anarchisten kunnen de dissidente SJW'ers de 'kweekschool' van de KPB worden genoemd. De socialistische jongeren van zowel Vlaanderen, Brussel als Wallonië leverden een flink deel van de manschappen van de nieuwe communistische partij. Maar ook onder de dissidente SJW'ers volgde niet iedereen. Tal van trekkers van de Gentse Vredesgroep, onder wie SJW'ers, bleven buiten de KPB. Oorlogstegenstanders die socialisme en activisme gecombineerd had-

Affiche van de BWP voor de wetgevende verkiezingen van 1929. De communisten Joseph Jacquemotte en War Van Overstraeten worden voorgesteld als de 'kleinere' en weinig relevante bondgenoten. (Amsab-ISG, Gent)

den, werden juridisch vervolgd, verdwenen achter de tralies of kozen voor ballingschap. Jef Van Extergem zou pas in 1928 lid worden van de KPB. Van continuïteit met het flamingantische, zelfs activistische verleden was toen nog amper sprake.

Radicaal-links was niet alleen *une infime minorité*, het was bovendien een uiterst heterogene groep mensen. Wat verbond hen dan wel? Ze verzetten zich allen tegen de oorlog en analyseerden die als een imperialistische strijd. Deze oorlog was niet 'hun' oorlog. Pacifisme primeerde veelal boven revolutionaire strategieën die 'rechtvaardige oorlogen' niet uitsloten. Hun weerstand kende een sterke morele component, met name in de afkeuring van de BWP-politiek als 'verraad'. Hun energie en hun activi-

teit richtten ze dan ook voornamelijk op de BWP: met vergaderingen, manifesten en bladen.

Maar achter de krachtige verkettering van het 'verraad' en van het *jusqu'au-boutisme* van de BWP schuilde een ideologisch en strategisch zwakke opstelling. Waar de Russische bolsjewieken en de Duitse Spartakisten snel naar een globaal politiek en organisatorisch alternatief voor het sociaal-democratische 'bankroet' toewerkten, gebruikte het overgrote deel van de Belgische oppositie het Stockholm-initiatief van Huysmans als sokkel. Op zich was het weinig radicaal om alle socialisten opnieuw rond de tafel te brengen om een onderhandelde vrede te bewerkstelligen. De Russische Oktoberrevolutie vormde dan ook een *turning*

point: programmatorische en organisatorische keuzen werden nu acuut. Dit bracht opposanten ertoe om weg te blijven van het communistische paradigma. Maar het zette anderen, zoals Jacquemotte, ertoe aan om wel in die richting te evolueren.

De metaforiek van Massart indachtig slaagde de *infime minorité* er niet in de hegemonie aan de linkerzijde van de sociaal-democratie te doorbreken. De 'slachtoffers van de oorlogspsychose' – de 'kudde' zoals Minne hen beschreef – bleven ook na 1918 grotendeels achter de sociaaldemocratie staan. De oorlogsopposanten waren weinig talrijk. En niet al te radicaal. Maar dankzij hun statement werd te allen tijde een alternatief voor de oorlog verdedigd, hoe zwak die stem ook klonk.

- 1 C.M.J. MASSART, *La Belgique communiste et socialiste*, Parijs: Librairie de l'Humanité, 1922. Dit citaat is een vertaling uit het Frans.
- 2 Geciteerd in: Yves PUISSANT, *Genese en schipbreuk van de Vredesgroep der Socialistische Partij, 1908-1919. Een centristisch hervormingsproject binnen de Gentse BWP tijdens de Eerste Wereldoorlog*, RUG, licentiaatsverhandeling, 1992-1993, p. 88.
- 3 Parlementaire Handelingen Kamer van Volksvertegenwoordigers, 04/08/1914, p. 10. Vanaf nu afgekort PHK. Voor het digitaal raadplegen van de Parlementaire Handelingen, zie: www.plenum.be. Dit citaat is een vertaling uit het Frans.
- 4 PHK, 04/08/1914, p. 11. Dit citaat is een vertaling uit het Frans.
- 5 Sophie DE SCHAEPPDRIJVER, *De groote oorlog. Het koninkrijk België tijdens de Eerste Wereldoorlog*, Antwerpen: Houtekiet, 2013.
- 6 André MOMMEN, *De Belgische Werkliedenpartij 1880-1914*, Gent: Masereelfonds, 1980, p. 231.
- 7 Marcel LIEBMAN, *Les socialistes belges 1914-1918: le POB face à la guerre*, Brussel: Vie Ouvrière, 1986, p. 13.
- 8 Guy VANSCHOENBEEK, *Socialisten: gezellen zonder vaderland? De Belgische Werkliedenpartij en haar verhouding tot het "vaderland België", 1885-1940*. In: *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, (1997)3, p. 238.
- 9 Maarten VAN GINDERACHTER, *Het rode vaderland. De vergeten geschiedenis van de communautaire spanningen in het Belgische socialisme voor WO1*, Tiel: Lannoo, 2005, p. 359.
- 10 Maarten VAN GINDERACHTER, *Het rode vaderland [...]*, p. 360.
- 11 Guy VANSCHOENBEEK, *Novecento in Gent. De wortels van de sociaal-democratie in Vlaanderen*, Antwerpen: Hadewych, 1995.
- 12 Martine VERMANDERE, *Door gelijke drang bewogen? De socialistische partij en haar jeugdbeweging, 1886-1944*. In: *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, (2001)8, p. 225.
- 13 Mieke CLAEYS-VAN HAEGENDOREN, *Hendrik de Man. Een biografie*, Antwerpen: De Nederlandsche Boekhandel, 1972, p. 94.
- 14 Rudy VELGHE, *Van rebellie naar revolutie. 100 jaar Socialistische Jonge Wacht (SJW)*, Brussel: Stichting Leon Lesoil, 1985, p. 19.
- 15 Lode WILS, *Onverfranst onverduist? Flamenpolitik, Activisme, Frontbeweging*, Kalmthout: Pelckmans, 2014, p. 139 e.v.
- 16 Lode WILS, *Flamenpolitik en aktivisme*, Leuven: Davidsfonds, 1974, pp. 88-107.
- 17 Daniël VANACKER, *Het activistisch avontuur*, Gent: Academia Pess, 2006, p. 188.
- 18 Christian DUTOIT, *Jef Van Extergem en de Vlaamse beweging*, Antwerpen: Soethoudt, 1983, p. 14.
- 19 Mieke SERTYN, *Het socialistisch aktivisme tijdens de Eerste Wereldoorlog*. In: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, (1976)7, p. 171.
- 20 Daniël VANACKER, *Het activistisch avontuur [...]*, pp. 188-200.
- 21 Jan Willem STUTJE, Paul De Groot in Antwerpen. De jeugdijaren van een oproerkraaijer, 1900-1923. In: *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, (1996)1, pp. 119-120.
- 22 Jan Willem STUTJE, *Rondom Jef Van Extergem (1898-1998). Het radicale socialisme en de opkomst van de communistische beweging in Antwerpen*. In: H. DEFOORT e.a. (red.), *Jef Van Extergem en zijn tijd*, Brussel: Imavo, 1998, pp. 39-40.
- 23 Een brief aan Camille Huysmans, 26/03/1917. In: H. BALTHAZAR, *Hendrik de Man. Persoon en ideeën. Een halve eeuw doctrine: verspreide geschriften*, Antwerpen: Standaard Wetenschappelijke Uitgeverij, 1976, pp. 78-80.
- 24 Mieke SERTYN, *Het socialistisch aktivisme [...]*, pp. 169-194.
- 25 Daniël VANACKER, *Het activistisch avontuur [...]*, pp. 232-233.
- 26 Daniël VANACKER, *Het activistisch avontuur [...]*, p. 189.
- 27 Martine VERMANDERE, *Door gelijke drang bewogen? [...]*, pp. 228-229. Daniël VANACKER, *Het activistisch avontuur [...]*, p. 192.

- 28 Daniël VANACKER, *Het activistisch avontuur [...]*, pp. 192-194.
- 29 Amsab-IG, Archief *Roode Jeugd*, Karel Hutse, Richard Minne, Maurice Machtelyncx, *Ons Standpunt: het standpunt van de vredesgroep der socialistische partij*, 1918, pp. 28, 30, 39, 40-41.
- 30 Martine VERMANDERE, Door gelijke drang bewogen? [...], p. 228.
- 31 Vincent SCHELTIENS, Breuk en continuïteit in doen en denken. Het geval War Van Overstraeten, 1910-1945. In: *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, (2010)22, pp. 15-53.
- 32 Maxime STEINBERG, *A l'origine du communisme belge: L'extrême-gauche révolutionnaire d'avant 1914*, Brussel: Fondation Joseph Jacquemotte, 1985; Francine BOLLE, L'extrême gauche syndicale dans les mouvements de grève (1919-1924). Les contestataires radicaux et la Belgique. In: Anne MORELLI & José GOTOVITCH (eds.), *Contester dans un pays prospère: l'extrême gauche en Belgique et au Canada*, Brussel: P.I.E. Peter Lang, 2007, p. 60.
- 33 Jules PIRLOT & Milou RIKIR, *Joseph Jacquemotte (1883-1936)*, Brussel: CArCoB, 2011, p. 3.
- 34 Jules PIRLOT & Milou RIKIR, *Joseph Jacquemotte [...]*, p. 3.
- 35 Georges VAN DEN BOOM, Enkele herinneringen. Over de weerslag van de Oktoberrevolutie in België. In: *Vlaams Marxistisch Tijdschrift*, 2(1967)4.
- 36 Voor een overzicht van het bonte lappendeken van anarchistische groepen in het vooroorlogse België, zie: Jan MOULAERT, *Rood en zwart. De anarchistische beweging in België*, Leuven: Davidsfonds, 1995; Maxime STEINBERG, *A l'origine du communisme belge [...]*.
- 37 Voor de integrale tekst van deze oproep (in het Frans), zie: Maurice LAISANT, Les anarchistes et l'internationale durant la guerre de 1914. In: *Le Monde Libertaire*, september 1964, <http://kropot.free.fr/Histoire-av14.htm#Malatesta>.
- 38 Het manifest is gedateerd op 28 februari 1916. Voor de integrale Franse tekst, zie: *Encyclopédie anarchiste*, <http://www.encyclopedie-anarchiste.org/articles/s/seize.html>. Een Engelstalige versie van de tekst kan geraadpleegd worden op de anarchistische weblog *Contr'un*, <http://libertarian-labyrinth.blogspot.nl/2011/05/manifesto-of-sixteen-1916.html>.
- 39 Hem DAY, Seize (le manifeste des). In: *Encyclopédie anarchiste*, <http://www.encyclopedie-anarchiste.org/articles/s/seize.html>.
- 40 Jan MOULAERT, *Rood en zwart [...]*, pp. 197-199, 399; A.L. CONSTANDE, Het anarchisme in de Nederlanden. In: *Ons Erfdeel*, 22(1979), p. 367.
- 41 Jan MOULAERT, *Rood en zwart [...]*, p. 399.
- 42 Dit deel steunt op: Daniël VANACKER, *De Frontbeweging. De Vlaamse strijd aan de IJzer*, Koksijde: De Klaproos, 2000, pp. 350-357; Luc DEVLIEGHER & Luc SCHEPENS, *Front 14/18*, Tielt: Lannoo, 1968, pp. 40-41.
- 43 Aldus de latere akte van beschuldiging, geciteerd in: Luc DEVLIEGHER & Luc SCHEPENS, *Front 14/18 [...]*, p. 40.
- 44 Na de oorlog, in november 1920, werd Antoon Pira door de krijgsraad van Antwerpen veroordeeld tot twintig jaar dwangarbeid. Eenmaal vrij, in 1928, baatte hij een bioscoop uit. Zie: Luc SCHEPENS & Luc VANDEWEYER, Pira Antoon. In: Reginald DE SCHRIJVER & Bruno DE WEVER (red.), *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt: Lannoo, 1998.
- 45 José GOTOVITCH, Révolution à Bruxelles: le Zentral-Soldaten-Rat in Brüssel. In: Roland BAUMANN & Hubert ROLAND (red.), *Carl-Einstein-Kolloquium 1998, Carl Einstein in Brüssel: Dialoge über Grenzen*, Frankfurt am Main: Peter Lang, 2001, pp. 237-257; Luc SIEBEN, De novemberdagen van 1918 te Brussel: revolutie en ordehandhaving. In: Patrick LEFEVERE & Piet DE GRUYSE, *Van Brialmont tot de Westeuropese Unie. Bijdragen in de militaire geschiedenis aangeboden aan Albert Duchesne, Jean Lorette en Jean-Léon Charles*, Brussel: Koninklijk Legermuseum, 1988, pp. 155-157.
- 46 Luc SIEBEN, De novemberdagen van 1918 [...], p. 165.
- 47 José GOTOVITCH, Révolution à Bruxelles [...], pp. 252-253.
- 48 CegeSoma, 1 farde: dact., ms, AA 1754/1, Documents Frans Liebaers concernant le syndicalisme; contient aussi le début de ses mémoires 1895-1918: teksten, versl., nota's, corr., 1925-1955.
- 49 Jan Willem STUTJE, Paul De Groot in Antwerpen [...], p. 120.
- 50 Jan Willem STUTJE, Rondon Jef Van Extergem [...], p. 44. De Nederlandse auteur Frederik van Eeden stond in contact met Kropotkin en stichtte in 1898 de kolonie Walden als exemplarische concretisering van een anarchistische utopie.
- 51 Dat valt af te leiden uit de inhoud van de niet-gepubliceerde correspondentie tussen War Van Overstraeten en Guillaume Vanden Borre, die van 1920 tot de jaren 1950 loopt. Kopieën zijn in bezit van de auteur, met dank aan José Gotovitch.
- 52 Nadia DE BEULE, *Het Belgisch trotskisme 1925-1940*, Gent, 1980, p. 46.
- 53 Marcel LIEBMAN, De stichting. In: Marcel LIEBMAN, Rudi VAN DOORSLAER, José GOTOVITCH (eds.), *Een geschiedenis van het Belgisch communisme, 1921-1945*, Gent, 1980, pp. 13-22.
- 54 Jan MOULAERT, *Rood en zwart [...]*, pp. 431-432.